

Disiplinler Arası Dil Araştırmaları
Dergisi [DADA]
Haziran 2023

International Journal of Interdisciplinary
Language Studies [IJILS]
June 2023

Atıf (cite): Düzgün Uluyol, Kıymet (2023). “Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler” adlı eser üzerine, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 6, 168-174. doi: 10.48147/dada.1296718.

“Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler” Adlı Eser Üzerine

About of the “Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler” Named Book

Kıymet DÜZGÜN ULUYOL¹

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Paper Type: Book Review

Editörler: Leylâ KARAHAN ve Özgür AY (2022). *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 753 s. ISBN: 9789751752925

¹ Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kiymetduzgunuluyol@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2059-5964

Makale Geliş Tarihi (Received): 13.05.2023 Makale Kabul Tarihi (Accepted): 04.06.2023

Türk dilinin ağızlarını araştıran çalışmalar *Dîvânu Lugâti't Türk* ile başlar. Kaşgarlı Mahmut'un çok kıymetli eseri 11. yüzyıl Türk boylarının ağızlarına dayanır. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili çalışmalar 19. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu alan ile ilgili ilk çalışmayı V.A. Maksimov 1867'de yapmıştır. İlk yerli çalışmalar ise Necip Asım, Urfalı Kemal Edip, Ömer Asım Aksoy gibi araştırmacılara aittir. Ahmet Caferoğlu ve Zeynep Korkmaz'ın bu alana çok önemli katkıları olmuştur (Gülensoy-Alkaya, 2011). Bu çalışmalar daha sonra yapılan çalışmaları etkilemiş, araştırmacılara yol göstermiştir.

Leylâ Karahan ve Özgür Ay'ın editörlüğünü yaptığı 753 sayfalık "*Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler*" kitabı 2022 yılının sonunda Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Kitap Türkiye'de bu alanın uzmanları ve Türk Dil Kurumu Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu üyelerinin ortak çalışmasıyla meydana getirilmiştir.

Eser, Leylâ Karahan tarafından hazırlanan "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı giriş bölümü ve her biri farklı bir ilin veya illerin ağızlarını anlatan yirmi bölümden oluşmaktadır. Eserde yer alan bölümler şöyledir; Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları (AOA), Afyonkarahisar İli Ağızları (AFA), Ankara İli Ağızları (ANA), Balıkesir İli Ağızları (BLA), Bursa İli Ağızları (BRA), Diyarbakır İli Ağızları (DYA), Elazığ İli Ağızları (ELA), Erzurum İli Ağızları (ERA), Eskişehir İli Ağızları (ESA), Kars, Ardahan ve Iğdır İlleri Ağızları (KRA), Kastamonu İli Ağızları (KSA), Kırşehir İli Ağızları (KŞA), Kütahya İli Ağızları (KTA), Manisa İli Ağızları (MNA), Muğla İli Ağızları (MGA), Nevşehir İli Ağızları (NVA), Rize İli Ağızları (RZA), Trabzon İli Ağızları (TRA), Uşak İli Ağızları (UŞA) ve Van İli Ağızları (VNA).

Kitabın ilk bölümü Leylâ Karahan tarafından "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması" başlığıyla hazırlanmıştır. Bu bölüm Leylâ Karahan'ın daha önce yazmış olduğu "*Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*" adlı kitabın bir özeti şeklinde hazırlanmış oldukça faydalı bir bölümdür. Bu bölümde ağızla ilgili genel bilgiler verildikten sonra ağızlar üzerine yapılan çalışmalar, ilk ağız tasnifleri ve Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan sonraki tasnifler üzerinde durulmuş, son olarak ağız atlasları ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Karahan (1996) bu çalışmasında 14 ses bilgisi, 8 şekil bilgisi ve 1 söz dizimi ölçütü kullanmış ve bu ölçütler ışığında Türkiye Türkçesi ağızlarını üç ana ağız grubuna ayırmıştır: Doğu Grubu ağızları, Kuzeydoğu Grubu ağızları ve Batı Grubu ağızları. Ayrıca Doğu Grubu 4, Kuzeydoğu Grubu 3 ve Batı Grubu 9 alt ağız grubundan oluşacak biçimde her ana ağız grubunu alt ağız gruplarına ayırmıştır.

Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler kitabının yirmi ayrı ağız bölgesini anlatan bölümleri 30 ilâ 40 sayfa arasında hazırlanmıştır. Her bölümde ortak başlıklandırma kullanılmış bölümler yedi üst başlıktan oluşmuştur. İlgili yöre ağzının uzmanı tarafından hazırlanan bölümlerde, ele alınan ilin tarihi, coğrafî, idari, nüfus yapısı ve o il ağızlarıyla ilgili yapılmış olan çalışmalara kısaca değinildikten sonra ses bilgisi ve şekil bilgisi alt başlıkları altında ilin ağız özelliklerine yer verilmiştir. Ses bilgisi ünlüler, uzun ünlüler, ünlü uyumları, ünlü değişimleri, ünlü düşmesi, ünlü türemesi başlıklarıyla ele alınmıştır. İlin ağız özelliklerine göre ünlü incel-

mesi, ünlü kalınlaşması, ünlü daralması, ünlü genişlemesi gibi ünlü değişmelerinden görülenler örnekleriyle beraber incelenmiştir. Ünsüzler, ünsüz değişmeleri, ünsüz benzeşmeleri, benzeşmezlik, ünsüz düşmesi, hece kaybı, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz göçüşmesi başlıklarıyla ele alınmıştır. İlin ağız özelliklerine göre tonlulaşma, tonsuzlaşma, sızıcılaşma gibi ünsüz değişimlerine örnekleriyle yer verilmiştir. Şekil bilgisi başlığında isim çekim ekleri (çokluk eki, iyelik ekleri, aitlik eki, hâl ekleri), fiil çekim ekleri (şahıs ekleri, kip ekleri, birleşik kipli çekimler, ek-fiil, fiilimsi ekleri), yapım ekleri, zamirler, zarflar ve edatlar verilmiştir. Diğer bir başlık altında ilin ağız grupları ve bu ağız gruplarının belirgin özellikleri verilmiştir. Belirlenen ağız grupları ilin haritası üzerinde gösterilmiştir. Son olarak seçilen örnek ağız metinleri çalışmaya eklenmiştir. Her bölüm sonunda kullanılan kaynaklar sıralanmıştır. Özet niteliğinde olduğu söylenebilecek bölümlerde başlıklandırma ortak olmakla beraber içerikler ağız yöresinin özelliklerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Öncelik yöre ağzının karakteristik özelliklerine verilmiş gerektiği durumlarda ek bilgiler sunulmuştur.

Bölümler daha önce yapılan çalışmaların özünü yansıttığı için aynı anda incelenmesi zor olan yirmi kitabı tek kitapla incelenebilir kılmıştır. Ayrıca ortak başlıklandırma sayesinde okuyucuya kullanım kolaylığı sağlamıştır.

Ağız araştırmaları alanının en önemli unsurlarından biri ses kayıtlarının yazıya aktarılması ve yazıya aktarılan metinlerin incelenmesi için çeviri yazı işaretlerinin kullanımıdır. Farklı araştırmacılar tarafından hazırlanan bölümlerde işaret birliği sağlanmaya çalışılmış ve buna bağlı olarak eserin başında çeviri yazı işaretlerinin tam listesi okuyucuya sunulmuştur.

Ağız araştırmaları alanının en önemli zorluklarından biri ağız gruplarının tespit edilmesidir. Bu eserde yer alan illerin ağzıları çeşitli ayırt edici ve birleştirici özellikler kullanılarak alt ağız gruplarına ayrılmıştır.

Faruk Yıldırım tarafından hazırlanan AOA'da, Kuzeybatı Çukurova ağzıları, Merkez ağzıları ve Doğu Çukurova ağzıları olmak üzere üç ağız grubu belirlenmiştir.

AFA, DYA ve ESA Erdoğan Boz tarafından hazırlanmıştır. AFA, Merkez ağzıları ve Göçmen ağzıları olarak iki; DYA, Merkez ağzı, Bismil Türkmen ağzı, Çüngüş ağzı ve Çermik ağzı olarak dört; ESA ise Manav ağzıları, Yörük ağzıları, Türkmen ağzıları ve Balkan Muhacir ağzıları olarak dört ağız grubuna ayrılmıştır.

ANA Hakan Akca tarafından hazırlanmıştır. Şimdiki zaman ekindeki ses değişmeleri esas alınarak ANA'da üç ağız grubu tespit edilmiştir.

BLA'yı hazırlayan Hüseyin Kahraman Mutlu, ilin ağzılarını Türkmen ağzı, Çepni ağzı, Manav ağzı ve Yörük ağzı olarak dört ağız grubu altında incelemiştir.

BRA Hatice Şahin tarafından hazırlanmış ve BRA şimdiki zaman ekinin gösterdiği farklılıklara dayanarak dört ağız grubuna ayrılmıştır.

Ahmet Buran tarafından hazırlanan ELA, ilin genel ağız özellikleri dikkate alınarak üç ağız grubu altında incelenmiştir.

ERA'yı Efrasiyap Gemalmaz'ın *Erzurum İli Ağızları* (1995) adlı eserinden yararlanarak Osman Mert hazırlamıştır. ERA iki ağız grubuna ayrılmıştır: Yukarı Karasu-Yukarı Aras ağızları ve Çoruhboyu ağızları.

KRA, Ahmet B. Ercilasun'un *Kars İli ve Ağızları* (1983) eserinden yararlanarak Medine Yıldız tarafından hazırlanmıştır. Ardahan ve Iğdır, Ercilasun'un eserini hazırladığı dönemde Kars'ın ilçeleridir. Bu çalışmada bölüm başlığı güncel bilgiye uygun olarak verilmiştir. KRA beş ağız grubundan oluşmaktadır: Kars yerli ağızı, Ardahan-Posof yerli ağızı, Hanak Türkmenleri ağızı, Azeri ağızı ve Terekeme ağızı.

KSA, Ergün Acar tarafından hazırlanmıştır. KSA'da çeşitli ses, şekil ve söz dizimi özellikleri dikkate alınarak beş ağız grubu tespit edilmiştir.

KŞA'yı Ahmet Günşen hazırlamıştır. Ses ve yapı özelliklerine göre homojen sayılabileceği belirtilen KŞA dört ağız grubuna ayrılmıştır. KTA da Ahmet Günşen tarafından Tuncer Gülensoy'un *Kütahya ve Yöresi Ağızları* (1988) adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada KTA sekiz ağız grubu altında incelenmiştir.

Ayşe İlker'in hazırladığı MNA, iki ağız grubuna ayrılarak incelenmiştir. Belirlenen iki ağız grubunun hem birbirinden ayrılan özellikleri hem de ortak özellikleri maddeler halinde verilmiştir.

MGA'yı hazırlayan Ali Akar şimdiki zaman çekimini dikkate alarak ilin ağızlarını üç ağız grubu olarak belirlemiştir. Birinci ağız grubu bölgesinde {-I batı}, ikinci ağız grubu bölgesinde {-yoru} ve üçüncü ağız grubu bölgesinde {-yo} şimdiki zaman eki kullanılır.

NVA'yı Leylâ Karahan, Zeynep Korkmaz'ın *Nevşehir ve Yöresi Ağızları* (1994) adlı eserinden yararlanarak hazırlamıştır. NVA iki ağız grubuna ayrılarak incelenmiştir.

RZA Turgut Günay'ın *Rize İli Ağızları* (2003) eserinden yararlanılarak Gündoğan Alpay tarafından hazırlanmıştır. RZA beş ağız grubuna ayrılmıştır.

TRA'yı hazırlayan Necati Demir ilin ağızlarını iki ağız grubuna ayırarak ele almıştır.

UŞA Özgür Ay tarafından Gürer Gülsevin'in *Uşak İli Ağızları* (2002) eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Şimdiki zaman ekinin {-Iyo} olması birinci ağız grubunu, {-IyI} olması ikinci ağız grubunu ve {-IyA} olması üçüncü ağız grubunu oluşturmaktadır.

VNA bölümünü hazırlayan Engin Gökçür, ilin ağızlarını Küresinni ağızı, Yerli ağızı ve Erçiş ağızı olarak üç ağız grubuna ayırmıştır.

Eser ağızlar arasında karşılaştırma yapılabilecek malzemeyi içermesi bakımından önemlidir. Söz gelimi Anadolu ağızlarının ana gruplarını belirlemede önemli rol oynayan şimdiki

zaman çekimi, eserde yer alan illerin ağız gruplarının özellikleri belirlenirken hemen hepsinde ölçüt olarak kullanılmıştır. Bazı illerde ise şimdiki zaman çekiminin durumuna göre gruplandırma yapılmıştır. Örneğin bu çekimin Ankara ili ağız gruplarını net çizgilerle ayırabildiği tespit edilmiş ve bu ölçüte göre Ankara ili üç ağız grubuna ayrılmıştır. Bursa ili ağızları şimdiki zaman ekine göre dört ağız grubuna ayrılmıştır. Muğla ili ağızlarını büyük ölçüde birbirinden ayıran özelliklerin başında şimdiki zaman çekimindeki çeşitlilik gösterilmiştir. Yine Nevşehir ili ağız grupları için şimdiki zaman ekinin geniş veya dar ünlülü kullanımı en önemli özellik olarak belirtilmiştir. Uşak ili ağızları şimdiki zaman çekiminin karakterize ettiği üç ağız grubuna ayrılmıştır.

Karahan'ın Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırırken kullandığı tek söz dizimi ölçütü olan soru cümlesinin vurgu ile kurulması Doğu Grubu ağızlarını diğer ağızlardan ayırır. Elimizdeki kitapta bu durum Diyarbakır, Kars, Ardahan ve Iğdır ili ağızları için ek bilgi olarak sunulmuştur. Ayrıca Kastamonu ili ağızlarında görülen olumsuz soru çekimlerinde soru edatının zaman eklerinden önce gelmesi dikkat çekicidir; *sen gavudu hiç yime miyon?* 'sen kavudu hiç yemiyor musun?' örneğinde görüldüğü gibi.

Böyle kapsamlı bir çalışma öncelikle ciddi bir emek istemektedir. Farklı araştırmacılar tarafından hazırlanan yirmi ayrı bölümün tek çatı altında toplanması oldukça zahmetli bir iştir. Eser ağız araştırmaları alanı için bir kazançtır. Üniversitelerdeki ağız araştırmaları derslerinde hem dersi veren öğretim üyeleri hem de öğrenciler için başucu kitabı olacaktır.

Türkiye Türkçesi ağızları söz konusu olduğunda sadece Türkiye sınırlarını dikkate almak yeterli değildir. Türkiye Türkçesi ağızları başta Türkiye olmak üzere Balkanlar, Kıbrıs, Irak ve Suriye'yi de kapsamaktadır. Bu bölgelerden seçmelerin de dahil edildiği bir çalışma bize Türkiye Türkçesi ağızları alanında daha geniş kapsamlı karşılaştırma imkânı sunabilir. Oğuz Türklerinin eskiden beridir yerleştikleri bu bölgelerde konuşulan ağızlar birbirlerinden çeşitli küçük farklılıklarla varlıklarını devam ettirmektedir. Karahan'ın (2022: 23) tarifıyla ağızlar arasında anlaşmayı etkilemeyecek ölçüde ancak bir rengin tonları kadar farklılıklar bulunmaktadır.

İllerin ve ilçelerin ağızlarıyla ilgili gerek kitaplar gerekse yüksek lisans ve doktora tezleriyle elimizde epey çalışma vardır. Bu çalışmalar yapılacak yeni çalışmalar için çok önemli başvuru kaynaklarıdır. Bu çalışmalarla ortaya konan bilgiler kadar bundan sonra neler yapılabileceği de önemlidir. Ağızlarla ilgili daha sonraki süreçte yapılacak çalışmaların coğrafya, tarih gibi farklı disiplinlerle ilişkilendirilerek yapılması büyük önem taşımaktadır. O bölgenin tarihi, bölgeye yerleşen boylar, göç hareketleri gibi unsurları dikkate alarak çalışmak daha farklı çalışmalarını ortaya koyamaya yarayacaktır. Coğrafi bölge özelliklerinin sesler üzerinde etkisinin olup olmadığı, ulaşımın daha zor olduğu bölgelerde standart dilden farklılaşmanın daha fazla mı olduğu gibi sorular disiplinler arası yapılacak çalışmalarla gösterilebilir. Bu gibi sorular ağız atlaslarıyla bilimsel bir temele oturtulabilir. Coğrafya ile yakın ilişkili olan ağız atlasları bize bu çalışmaların disiplinler arası olduğunu gösterir.

Diğer dillerde ve Türk lehçelerinde gördüğümüz ağız atlasları Türkiye Türkçesi için de bir gerekliliktir. Karahan'ın (2022: 26) da belirttiği gibi ağız araştırmaları alanının artık önemli ve öncelikli işi Türkiye Türkçesi ağızlarının atlasını hazırlamaktır. Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde 1 Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar, 1 ana ağız grupları, 14 ses bilgisi, 8 şekil bilgisi, 1 söz dizimi ve 3 ana ağız gruplarının alt ağız gruplarını gösteren toplamda 28 harita verilmiştir (Karahan, 1996). 2017 yılında Erdoğan Boz ve Semra Günay Aktaş tarafından hazırlanan *Eskişehir İli Dil Atlası* bu alanda öncülük eden bir çalışmadır. Bu çalışmada çeşitli etnik unsurların yerleşim yerlerini, ses ve şekil bilgisi özelliklerini, söz varlığını, lehçe ve dil haritalarını kapsayan toplamda 123 harita kullanılmıştır (Boz-Günay Aktaş, 2017). 2018'de yayımlanan *Ağız Atlası Kılavuz Kitabı* yine bu alanda yapılacak çalışmalar için yol göstericidir. Bu çalışma hazırlanacak bir ağız atlası için gerekli olan bilgileri, yöntemleri ve ölçütleri anlatan kılavuzdur (Karahan vd., 2018). Eser bu konuda yapılacak çalışmalar için de bir kaynak durumundadır.

Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler kitabı ağız araştırmaları alanında araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Türkiye'nin her bölgesinden seçilen illerin çalışmaya dâhil edilmesiyle Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili genel bir fikrin oluşması sağlanmıştır. Eser bu alana ilgi duyan herkesin dikkatini çekecektir.

Araştırma ve Yayın Etiđi Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kısaltmalar

AFA	Afyonkarahisar İli Ağızları
ANA	Ankara İli Ağızları
AOA	Adana-Osmaniye İlleri Ağızları
BLA	Balıkesir İli Ağızları
BRA	Bursa İli Ağızları
DYA	Diyarbakır İli Ağızları

ELA	Elazığ İli Ağızları
ERA	Erzurum İli Ağızları
ESA	Eskişehir İli Ağızları
KRA	Kars (ve Ardahan, Iğdır) İli Ağızları
KSA	Kastamonu İli Ağızları
KŞA	Kırşehir İli Ağızları
KTA	Kütahya İli Ağızları
MĞA	Muğla İli Ağızları
MNA	Manisa İli Ağızları
NVA	Nevşehir İli Ağızları
RZA	Rize İli Ağızları
TRA	Trabzon İli Ağızları
UŞA	Uşak İli Ağızları
VNA	Van İli Ağızları

Kaynaklar

- Boz, E. ve Günay Aktaş, S. (2017). *Eskişehir İli Dil Atlası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (Ed.) (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2018). *Ağız Atlası Kulavuz Kitabı (Türkiye Türkçesi Ağız Atlasına Hazırlık)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. ve Ay, Ö. (2022). *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.